

ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ДОШКІЛЬНИКІВ У ПРОЦЕСІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

У статті розкрито зміст етапів формування емоційної культури старших дошкільників: адаптаційного, пізнавально-процесуального, результативно-оцінного.

Ключові слова: емоційна культура дошкільників, етапи формування емоційної культури дітей старшого дошкільного віку.

На сучасному етапі відбувається зміна пріоритетів у системі освіти, у суспільстві дедалі більше уваги приділяється формуванню культури особистості, тобто відбувається посилення культуротворчої ролі освіти, з'являється новий ідеал освіченої людини – “людини культури”, яка володіє розумовою, естетичною, комунікативною, емоційною культурністю.

Питанню виховання емоційної сфери дитини приділяли увагу педагогіки-класики: Я. Коменський, Дж. Локк, М. Монтесорі, Г. Песталоці, С. Русова, К. Ушинський, С. Френе та ін. Одним із перших у вітчизняній педагогіці поняття “емоційна культура” використав В. Сухомлинський, який надавав великого значення вихованню емоцій та почуттів. Педагог вважав, що “відсутність єдності емоційного виховання і пізнання світу – одне з найживучіших і найнебезпечніших джерел байдужого ставлення до знань і, зрештою, небажання вчитися” [1, с. 52].

Питанню формування емоційної культури присвячено праці: Б. Додонова, Л. Кондрашової, В. Поплужного, В. Семке, М. Телешевської, О. Чебикіна, П. Якобсона та ін.; форми, засоби її формування відображено в працях Ш. Амонашвілі, В. Вічева, К. Динейко, В. Леві та ін. Одним з аспектів емоційної культури є формування культури почуттів, яку вивчають Л. Коваль, Т. Кононенко, О. Лук, Г. Шевченко та ін.

Проте аналіз теорії питання засвідчив відсутність цілеспрямованих досліджень проблеми формування емоційної культури дошкільників у процесі психолого-педагогічної взаємодії вихователів, психологів та дітей.

Мета статті – розкрити зміст етапів формування емоційної культури дітей дошкільного віку в процесі психолого-педагогічної взаємодії.

Побудова процесу формування емоційної культури дітей дошкільного віку в процесі психолого-педагогічної взаємодії відбувається за такими напрямками:

- емоційно-розвивальний. Передбачає організацію педагогом роботи, головним завданням якої є введення й ознайомлення дітей зі складним світом емоцій, способами соціально схвалюваної адекватної емоційної поведінки;
- емоційно-підтримувальний. Неможливо на замовлення викликати в себе емоції та почуття й чекати від дитини, щоб вона переживала те, чого не відчуває, або переживала та демонструвала тільки позитивно забарвлені емоції. Тому завдання педагогів і психологів полягає в тому, що вони прямо чи опосередковано скеровували емоції дітей, організовуючи їхню діяльність та встановлюючи сприятливу емоційну атмосферу в групі;

– емоційно-налаштувальний. Спільне створення педагогами та психологами емоціогенного наочно-просторового оточення, що сприяє виникненню різноманітних емоцій у дітей, зниженню емоційного напруження та створює відчуття безпеки й захищеності;

– емоційно-активізувальний. Активізація емоційних реакцій відбувається тоді, коли дитина стикається із чимось новим, незвичним, тому цей напрям передбачає створення педагогами та психологами емоціогенних ситуацій, що сприяють сплеску адекватних емоцій у дітей;

– емоційно-профілактичний. Під час упровадження цього напрямку педагоги та психологи використовують заходи, спрямовані на профілактику появи емоційного напруження в учнів під час високої інтелектуальної та психоемоційної навантаженості;

– емоційно-корекційний. Передбачає проведення психологами з дітьми заходів, спрямованих на корекцію їхньої емоційно-особистісної сфери: тривожності, страхів, агресивності.

Реалізація кожного з напрямів відбувається за допомогою відповідних форм та методів формування емоційної культури дітей дошкільного віку, при застосуванні яких слід враховувати вікові особливості дошкільників і залучення психолога до цього процесу.

Процес формування емоційної культури дітей дошкільного віку та реалізація окреслених напрямів здійснювалися впродовж адаптаційного, пізнавально-процесуального, результативно-оцінного етапів, їх зміст передбачав психолого-педагогічну взаємодію суб'єктів цього процесу.

Метою адаптаційного етапу стало формування мотиваційно-ціннісного компонента емоційної культури, а саме: емоційна адаптація дітей до умов дошкільного закладу, формування в них інтересу до емоційної сфери людини. Педагогічною умовою, що забезпечувала ефективність реалізації змісту окресленого етапу, було створення емоційно-позитивної атмосфери та посилення емоціогенності навчально-виховного процесу. Для цього збільшували кількість емоціогенних об'єктів з позитивною модальністю (доповнення інтер'єру квітами, картинками, живими куточками, підбір музичних творів, створення “Стіни самовиявлення”, збільшення емоціогенності дидактичного матеріалу); підвищували рівень зацікавленості дітей емоційною сферою людини (діти заповнювали “Щоденник настрою”, їхня увага зосереджувалася на настроях однолітків, обговорювалися причини та зміни власного настрою, вирішувалися емоційні ситуації та завдання); сприяли зняттю емоційного напруження в дітей (вправи на м'язову релаксацію “Сонячний зайчик”, “Сонечко і хмаринка”, дихальна гімнастика “Насос”, “Вітерець”, мімічна гімнастика “Маска релаксації”).

Реалізація мети етапу відбувалася також у процесі організації роботи гуртка “Світ емоцій” за спеціально розробленою програмою, що складалася із чотирьох взаємопов'язаних блоків і забезпечувала взаємодію в діаді “педагог – діти”. Заняття проводив педагог, розпочинаючи з традиційних форм привітання для налаштування дітей на подальшу роботу та згуртування колективу, під час заняття використовувалися вправи на релаксацію, наприкінці заняття пропонували домашні завдання. Перший блок програми “Наша група – весела і дружна сім'я!” був спрямований на сприяння емоційній адаптації дітей та встановлення взаємодії в діаді “дитина – дитина”, формування у дітей позитивного емоційного ставлення до навчальної діяльності, однолітків та свого “Я” (вправи-привітання

“Моє ім’я”, вправи-етюди “Портрет мого друга”, “Ниточки тепла”, ігри “Згадаємо гарні вчинки” тощо).

Для встановлення емоційного контакту в діадах “педагог – дитина”, “психолог – дитина” використовували ситуації успіху, співпрацю з дітьми, етичність у відносинах, випереджальну позитивну оцінку, позитивну оцінку при досягненні успіху, техніку активного слухання, Я-висловлювання; виявляли повагу до гідності дітей; надавали підтримку при виконанні завдання.

Взаємодія в діаді “психолог – діти” здійснювалася при організації корекційно-розвивальних занять, спрямованих на стабілізацію емоційних станів дітей, під час яких використовували вправи на зниження рівня тривожності “Шукаємо секрет”, “Витівник”, страхів – етюди “Страх”, “Змій Горинич”, агресивності – вправи “Злюсь”, “Сам на сам”, етюди “Провина”, “Два клоуни”.

У тріаді “педагог – психолог – діти” взаємодія відбувалася під час проведення заходів, які сприяли зближенню членів дитячого колективу, підвищували інтерес до емоційної сфери: свята (“Пригоди у країну емоцій”), спортивні розваги (“Веселі старты”, “Ми – веселі звірятка”).

Упродовж реалізації змісту адаптаційного етапу психолого-педагогічна взаємодія в діаді “педагог – психолог” реалізовувалася під час проведення семінарів і спільного проведення виховних заходів. Крім того, психолог упроваджував заходи, спрямовані на регуляцію емоційного стану педагога: організація роботи кімнати релаксації, ознайомлення педагогів із вправами на емоційну саморегуляцію, створення рубрики “Поради втомленому педагогові”. Важливими були спільний аналіз педагогом і психологом результатів роботи гуртка “Світ емоцій”, їхнє взаємоконсультування, взаємовідвідування, взаємоаналіз занять. При виникненні питань, що потребували додаткової уваги, педагоги (психологи) проводили індивідуальні бесіди, надавали поради. Спільне заповнення педагогом і психологом “Індивідуальної картки формування емоційної культури дітей дошкільного віку” давало змогу вивчати динаміку процесу її формування та було однією з форм взаємодії.

Метою пізнавально-процесуального етапу було формування когнітивного й коннотивного структурних компонентів емоційної культури дітей, а саме введення їх у складний світ людських емоцій, розширення кола знань і розвиток здатності сприймати розмаїття навколишнього світу, емоційно реагувати на нього. Ефективність етапу забезпечувала така педагогічна умова, як збагачення емоційного досвіду дітей і задоволення їхньої потреби в спілкуванні.

Завдання етапу вирішували в процесі роботи гуртка “Світ емоцій” (взаємодія в діаді “педагог – діти”), під час реалізації другого й третього блоків програми. Мета блоку “Мої емоції” – дати дітям уявлення про емоції й почуття людини та допомогти створити власний “емоційний фонд”, за допомогою якого дитина змогла б орієнтуватися у власних почуттях і в почуттях людей довкола неї. Блок “Я вчуся володіти собою” був спрямований на формування в дошкільників адекватної емоційної поведінки ознайомлення з її соціально схвалюваними способами. На заняттях використовували завдання на: ідентифікацію та відтворення емоційних станів (“Піктограми”, “Умка”); цілісність і відповідність вербального й невербального каналів виявлення емоцій (“Перетворення Баби Яги”, “Чарівний малюнок”); установлення зв’язку між проявом емоцій і зворотною реакцією іншого (“Зустріч друзів”, “Гарний настрій”), між емоційною поведінкою та її наслідками (“Моя матуся радіє, коли...”); емоційну інтерпретацію ситуацій (“Абетка емоцій”); прогнозування результатів спілкування залежно від характеру емо-

цій, пошук найбільш оптимальних шляхів їх виявлення (“Якби все було не так”); аналіз емоційного стану (власного та іншої людини) (“Кошлаті чоловічки”, “Веселі гірки”); відповідність емоційних реакцій цілям спілкування, корегування емоційної поведінки й аналіз адекватності використання експресивних каналів виявлення емоцій (“Навіть якщо...”, “У будь-якому випадку”) тощо.

Взаємодія в діадах “педагог – дитина”, “дитина – дитина” реалізовувалася під час створення педагогом емоціогенних ситуацій та їх аналізу. Це сприяло закріпленню знань і вдосконаленню вмінь дітей (розпізнавати за експресивними каналами емоційні стани, встановлювати причинно-наслідкові зв’язки між думками, емоційним станом і його виявленням, регулювати власні емоційні реакції, бути чуйним, чутливим до настроїв інших).

З метою профілактики й корекції в емоційній сфері дошкільників порушень, спричинених впливом оточення, психолог проводив корекційні й тренінгові заняття, під час яких використовували ігри, етюди, вправи, спрямовані на зниження рівнів тривожності, агресивності, страхів, знервованості; на релаксацію й стабілізацію емоційного стану учнів. Проведення виховних заходів (свят, розваг, конкурсів малюнків, тематичних КВК, класних годин) сприяло вдосконаленню здатності дітей виявляти емоційну поведінку соціально схвалюваними способами.

Психолого-педагогічна взаємодія в діаді “педагог – психолог” здійснювалася на семінарах, семінарах-практикумах, нарадах, на яких висвітлювали теоретичні аспекти процесу формування емоційної культури дошкільників; аналізували зміни в їхньому розвитку, досягнення; обговорювали труднощі, що виникали в процесі вживання заходів, і вносили корективи. Для вирішення поточних питань проводили індивідуальні бесіди, взаємоконсультування, взаємовідвідування уроків, занять та їх взаємоаналіз. Приділяли увагу спільному обговоренню дитячих малюнків у куточку “Стіна самовиявлення” та результатів заповнення учнями “Щоденника емоцій”.

Результативно-оцінний етап упровадження розробленої моделі був спрямований на формування аналітико-рефлексивного компонента емоційної культури дітей дошкільного віку, а саме: закріплення та систематизацію вже набутих знань і вмінь, активізацію емоційної поведінки дітей. Ефективність етапу забезпечувала така педагогічна умова, як спонукання дошкільників до керованого прояву емоцій соціально схвалюваними способами. Реалізація змісту етапу здійснювалася шляхом закріплення позитивного емоційного образу “Я” дитини, заснованого на адекватному уявленні про власну емоційну сферу, розуміння власної неповторності й унікальності; розвиток їхньої здатності до рефлексії емоційної поведінки й аналізу емоціогенних ситуацій.

Реалізація напрямів етапу передбачала впровадження четвертого блоку програми “Я – унікальний”. Педагог приділяв увагу вправам, які давали змогу ознайомити дітей із тим, що люди відрізняються один від одного своїми характеристиками, хоча за певними з них вони схожі, а також сформулювати уявлення про те, що в кожній людині є “темні” та “світлі” якості, і навчити знаходити позитивні якості в інших людях (“Темні та світлі мішечки”); усвідомити наявність у себе позитивних якостей (“Холодно – гаряче”, “Заєць-Хваста”); дослідити свої здібності, можливості, власну унікальність та неповторність (“Ролі”, “Я вмю...”); навчитися усвідомлювати зміни, що відбуваються (“Перетворися на іграшку?”, “Улюблена фотокартка”), усвідомити власну свободу і свободу іншого, але наголосити: свобода часто пов’язана з обов’язками (“Я так хочу”, “Повинен і маю право...”).

Закріплення набутого досвіду дітей відбувалося шляхом: створення педагогами й психологами умов, які сприяли вдосконаленню здатності дошкільників до аналізу емоціогенних ситуацій та рефлексії власної емоційної поведінки; проведення бесід, ігор, аналізу казок і розповідей (з метою підвищення рівня розуміння учнями суті та необхідності дотримання соціально схвалюваних способів емоційної поведінки); проведення свят, розваг, конкурсів, що активізували позитивні емоції в дітей. Взаємодія в діаді “психолог – дитина” мала місце під час профілактичних і корекційних заходів, спрямованих на стабілізацію емоційної сфери дітей та послаблення впливу на неї негативних емоціогенних чинників. Педагоги і психологи взаємодіяли впродовж усього етапу, використовуючи названі вище форми.

Висновки. Виділені етапи формування емоційної культури молодших школярів у процесі психолого-педагогічної взаємодії є взаємозалежними й передбачають чітку послідовність упровадження. Звичайно, їх розподіл є умовним, оскільки не можна чітко розмежувати час завершення одного етапу та початок іншого; це зроблено для того, щоб прослідкувати послідовність дій учасників цього процесу й відстежити динаміку формування емоційної культури молодших школярів у процесі психолого-педагогічної взаємодії.

Список використаної літератури

1. Сухомлинський В.О. Вибрані твори : в 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 1. – 670 с.

Стаття надійшла до редакції 28.09.2012.

Бухало Е.Л. Этапы формирования эмоциональной культуры дошкольников в процессе психолого-педагогического взаимодействия

В статье раскрываются содержание этапов формирования эмоциональной культуры старших дошкольников: адаптационного, познавательного-процессуального, результативно-оценочного.

Ключевые слова: эмоциональная культура дошкольников, этапы формирования эмоциональной культуры детей старшего дошкольного возраста.

Bukhalo H. Stages of Preschool Children's Emotional Culture Formation in the Process of a Psychologist and a Teacher Interaction

In this article the content of the stages of senior preschool children's emotional culture forming: adaptive, cognitive-procedural, efficiently-evaluative are described.

Key words: preschool children emotional culture, stages of preschool children's emotional culture.